

Lingua Franca / Ed. by N. Green. University of California Press, 2019. P. 193–206.

3. Encyclopædia Iranica. URL: <https://www.iranicaonline.org/?utm> (дата звернення: 09.12.2025).

4. Iran (Islamic Republic of). URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ir?utm> (дата звернення: 09.12.2025).

5. Мамедова Н. М. Ісламська революція в Ірані. Минуле, сучасне, майбутнє. Київ : Інститут сходознавства НАН України, 1999.

6. Федуненко Є. Співвідношення сунітів і шиїтів у світі. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2889657> (дата звернення: 09.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-15>

Тортіка М. В.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри культурології та музеєзнавства
Харківської державної академії культури
м. Харків, Україна*

МУСУЛЬМАНСЬКИЙ «КУРБАН-БАЙРАМ», ЮДЕЙСЬКИЙ «КОРБАН» ТА ХРИСТИЯНСЬКИЙ «КУРБАН» В ЕТНОКУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ БОЛГАРІЇ

При згадці болгарського свята «курбан» у сучасній свідомості, як правило, виникає асоціація з мусульманським святом «курбан-байрам», що втілює жертвопринесення Ібрагіма (Авраама) і стало буквальним відображенням спокутної жертви, яка приноситься людиною Богу [1]. Причому, в даному випадку асоціація «курбан» з «курбан-байрам» настільки міцна, що вона практично не викликає сумнівів не тільки у далеких від науки людей, але навіть і у багатьох професійних істориків, які пов'язують культурний контекст болгарського «курбан» з традицією 500-річного османського впливу на етнокультурний розвиток етносів і субетносів усього Балканського регіону.

Безумовно, елементи мусульманської релігійної традиції закріпили духовний і містичний досвід спокутної жертви, яка століттями приносилася болгарами практично в кожному регіоні Болгарії і навіть за її межами (традиція «курбан» відома в болгарських етнічних групах, які зафіксовані в Молдові, Україні, Сербії, Греції, тощо). Однак сам характер проведення свята «курбан», його багаточисельність і очевидна

обрядова консервативність змушують замислитися про більш глибоке ранньохристиянське і навіть дохристиянське втілення свята. Відповідно виникає питання про походження містерій «курбан» і диференційовану інтерпретацію завдань жертвоприношень, а саме, кому і навіщо вони приносилися.

Перш за все, слід підкреслити, що свято «курбан» слід розділяти за цільовим призначенням на два основних сакральних напрямки. З одного боку, воно може розглядатися як християнська спокутна жертва, що приноситься Богу. З іншого боку, це традиція родового (сімейного) або персонального жертвопринесення, що приноситься з проханням про захист, здоров'я, поминання предків, весілля, народження дітей, тобто традиція «кривавої жертви» як реакції на будь-яку значну подію в особистому житті, житті сім'ї і навіть роду.

Отже, містична жертва в християнській традиції – це перший момент, на який звертають увагу дослідники, поєднуючи духовний досвід «курбан» з містичним змістом мусульманського «курбан-байрам». Ібрагім бачить уві сні, як він вбиває власного сина (у деяких інтерпретаціях архангел Джебраїл передає пророку Мухаммеду справжнє значення біблійних подій як реальне втілення сакральної жертви). Ібрагім бере тягар жертви на себе, розповідає про неї синові, останній приймає і поділяє непохитну віру батька. [2, с. 205–209].

Однак саме тут і починають проявлятися внутрішні відмінності духовної та фізичної жертви мусульман і християн, оскільки в християнській традиції сакральною жертвою, спокутником, є сам Христос, який бере на себе весь тягар спокутування людської гріховності стражданням. І тут важливо, що образ Христа асоціюється в ранньому християнстві з образом ягняти. Таким чином, болгари-християни підміняють, або швидше спрощують розуміння, духовної жертвовності буквальним принесенням спокутної «кривавої жертви».

Однак на тлі зовні очевидного порівняння свят «курбан» і «курбан-байрам» виникає принципове питання: наскільки адекватним виявляється таке просте пояснення релігійної традиції болгарського свята зовнішнім впливом пізньосередньовічної мусульманської традиції для обґрунтування його живучості, консервативності? На це питання частково дають відповідь самі мусульмани, які прямо вказують на взаємозв'язок мусульманської релігійної традиції з сюжетами Танах, демонструючи явну спадкоємність релігійної традиції «курбан-байрам» від юдейського сприйняття сакральної жертви (Ібрагім/Авраам).

Слід зазначити, що в юдаїзмі поняття жертви позначається словом «корбан», що більш точно перекладається як «наближення» [3]. Таким чином, в ранньому юдаїзмі через «криваву жертву» відбувається наближення до Бога, яке після руйнування Другого храму в 70-му році

н.е. інтерпретується не як фізична жертва, а як жертва духовна. Власне, рабини поступово починають замінювати буквальні «криваві» жертви читанням Тори, молитвами і конкретними діями на шляху благодіяння (традиційні форми жертвоприношень відкладені до відродження Третього храму). У той же час можна припустити, що деякі громади могли зберігати елементи «кривавої жертви» навіть в умовах розсіювання. Інтенсивні контакти окремих юдейських громад з населенням Балкан і власне Болгарії дозволяють говорити про можливість їх безпосереднього впливу на ранньохристиянські громади півострова. Отже, можна припустити, що в основі мусульманського «курбан-байрам», так само як і в основі ранньохристиянського «курбан» міг зберігатися юдейський «корбан». Це змушує зовсім інакше подивитися на сучасну інтерпретацію широко святкованого в Болгарії свята.

Однак, юдейська традиція не перекреслює можливості ще більш ранньої, язичницької, інтерпретації свята «курбан». У такому контексті жертву Авраама / Ібрагіма можна логічно поєднати з греко-фракійськими традиціями сакральних жертв і характерних божественних поливань [4]. Фракійські жертovníки, масово виявлені біля міст Стара Загора і Кюстенділ, припускають принесення в жертву хліба (болгарський «курбан» не мислимий без хлібної пітки) і жертв Богу – Вершнику Геросу, в якому багато дослідників вгадують прообраз Георгія Побідоносця.

Таким чином, традиція «курбан» має яскраво виражений багатоплановий контекст. З одного боку, це духовний зміст – принесення сакральної «кривавої» жертви, що наближає людину до осягнення Бога. Далі слід фіксувати народно-релігійний зміст, що передбачає заступництво і покровительство християнських святих і, нарешті, свято передбачає родовий і сімейний контекст, що відбивається в його магічній функції свята-оберега, значущого для збереження близьких і вдячності святим покровителям за власне здоров'я і життя. При цьому традиція «курбан» зазнає культурно-історичної трансформації, розвиваючись від культово-обрядових язичницьких містерій до юдейської традиції, яку можна вгадати в обрядовій стороні раннього християнства на Балканах і безпосередньо в Болгарії. Нарешті, це свято отримує остаточне оформлення і закріплення на тлі розширення мусульманських традицій в даному регіоні, що, тим не менш, не робить «курбан» мусульманським святом, а лише говорить про масштаби взаємовпливів в культурній традиції болгар-християн на тлі п'ятисотрічного османського панування.

Література:

1. Velichkov Asen. Kurban. URL: [https://asenvelichkov.me/project/kurban/#:~:text=%E2%80%9CKurban%E2%80%9D%20\(qurban%2C%20qurbani,nothing%20to%20do%20with%20Christianity](https://asenvelichkov.me/project/kurban/#:~:text=%E2%80%9CKurban%E2%80%9D%20(qurban%2C%20qurbani,nothing%20to%20do%20with%20Christianity) (Дата звернення: 1.12.2025 р.).
2. Коран / пер М. Якубовича. Київ, 2017. 608 с.
3. Франків Д. М. Світоглядно-аксіологічні богословські принципи розвитку єврейського релігійного права в його історичних різновидах. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Київ, 2020. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.21/Frankiv_disertacia.pdf (Дата звернення: 1.12.2025 р.).
4. Теодоров Е. К.. Древнотракийско наследство в българския фолклор. София : Наука и изкуство, 1972. 301 с.
5. Христов П., Манова Ц. Новият „стар„ Курбан. URL: https://www.tsarkva.com/sites/default/files/NEW_Old_Kurban1.pdf
6. Ritual food in Bulgarian traditional culture. URL: <https://bnr.bg/en/post/102171643/ritual-food-in-bulgarian-traditional-culture> (Дата звернення: 1.12.2025 р.).
7. What is qurbani? URL: <https://islamic-relief.org/news/what-is-qurbani/> (Дата звернення: 1.12.2025 р.).
8. Янков А. Сакрална топонимия и култови обекти около селищата по поречието на горна места. URL: https://www.uni-vt.bg/res/11953/49._Angel_Yankov.pdf (Дата звернення: 1.12.2025 р.).